

czesnego społeczeństwa polskiego oraz tych wszystkich, którzy interesują się jego kondycją moralną i stylami życia. Każdy jej czytelnik zapewne znajdzie w niej wiele cennych dla siebie wyjaśnień i konstatacji. Oprócz funkcji naukowo-poznawczych ta poniekąd osobliwa rozprawa spełnia również, choć dyskretnie zakonspirowaną, funkcję wychowawczą jaką jest preferowanie prozdrowotnego stylu życia w sensie estetycznym, psychicznym i somatycznym.

Warto tę książkę nie tylko przestudiować, ale i wykorzystywać w edukacji akademickiej, a nawet i licealnej.

Maciej Szkoła

Ks. Stanisław K o w a l c z y k, *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, ss. 208.

Istnieje powszechne przekonanie, że nie sposób do końca zrozumieć żadnej dziedziny życia człowieka, jeśli nie weźmie się pod uwagę wartości. Kategorie aksjologiczne są obecne w ludzkim myśleniu. Ludzka refleksja jest notorycznie preferencyjna, tzn. stale wybiera między dobrem i złem, ciągle odnosi swe sądy do tej odwiecznej pary pojęć przybranej w setki kostiumów i masek: tzn. wartości i antywartości. Wartości są obecne w doświadczeniu jednostek ludzkich. Stanowią niewyczerpane źródło motywacji; wyjaśniają sens naszych zachowań, postaw, interakcji. Kto więc próbuje rugować te kategorie ze swego myślenia, doświadczenia, postępuje nieracjonalnie lub wręcz nieroztropnie. Wartości stanowią przedmiot badań interdyscyplinarnych czy multidyscyplinarnych. Jest to jedna z przyczyn utrudniających sformułowanie takiej definicji wartości, która by zadowalała wszystkich lub przynajmniej większość badaczy zajmujących się problematyką aksjologiczną.

Najnowsza publikacja ks. prof. dra hab. Stanisława Kowalczyka: *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej* reprezentuje filozoficzny punkt widzenia. Ukazała się ona w ramach serii: Kolekcja Katedry Personalizmu Chrześcijańskiego KUL, stąd zamyka ją wypowiedź ks. dra hab. Krzysztofa Guzowskiego, kierownika Katedry i redaktora pomysłu wydawniczego.

Niniejsza praca zawiera dwie części: historyczną i systematyczno-problemową. W pierwszej z nich Autor w sposób syntetyczny omawia dokonania myślicieli starożytnych (Sokrates, Platon, Arystoteles, św. Augustyn), średniowiecznych, (św. Tomasz z Akwinu, św. Bonawentura, Jan Duns Szkot), nowożytnych (B. Pascal, B. Spinoza, Th. Hobbes, D. Hume, I. Kant, G. W. F. Hegel) oraz współczesnych orientacji społeczno-filozoficznych: marksizmu, filozofii życia (F. W. Nietzsche, H. Bergson,

W. James), nurtu augustyńsko-fenomenologicznego (F. Brentano, M. Scheler, D. von Hildebrand, J. Hessen, R. Ingarden), egzystencjalizmu (S. Kierkegaard, K. Jaspers, J. P. Sartre, G. Marcel), nurtu aksjologicznego (np. R. H. Lotze, E. Hartmann, H. Rickert, N. Hartmann). W prezentacji historii myśli filozoficznej, w tym i dotyczącej problematyki aksjologicznej, ks. Kowalczyk opowiada się za – jak to nazywa – koncepcją „pulsowania”. Opiera się ona przekonaniu, że poszczególni autorzy, nurty czy nawet całe okresy preferują określone wartości. Jednak opcje te nie są czymś trwałym, ulegają licznym transformacjom, przeobrażeniom. Stąd można powiedzieć, że do schematycznego zilustrowania problematyki aksjologicznej – rozpatrywanej w aspekcie historycznym – najlepiej pasuje „zygzakowata” linia rozwoju. W ten sposób lubelski uczony dystansuje się od koncepcji: linearno-progresywnej (zakłada ona nieustanny postęp w rozwoju filozoficznej refleksji) i cyklicznej (sugeruje, że po fazach rozwoju następuje etap regresu czy petryfikacji statycznej na terenie filozofii).

W części drugiej przedmiotem uwagi prof. Kowalczyka są m.in. sposoby definiowania kategorii aksjologicznych, subiektywistyczne i obiektywistyczne teorie wartości, ich typologie. Zajmuje się tu również sprawą epistemologicznego i fenomenologicznego oglądu wartości. Dlatego interesuje go: pojęcie doświadczenia aksjologicznego, rola poznania intelektualnego oraz sfery emocjonalnej w percepcji wartości. Cenne są także rozważania Autora uwzględniające ontologię wartości, obejmującą takie zagadnienia, jak: wartość a byt, powinność; struktura ontologiczna wartości, sposób istnienia oraz problem ich hierarchii. Kończącą partię publikacji Autor poświęcił antropologii wartości, analizując istotę człowieka w perspektywie kategorii aksjologicznych oraz różne typy wartości, także ich współczesny kryzys.

Prezentowana publikacja zawiera zagadnienia z zakresu ogólnej aksjologii. Stąd do jej adekwatnego odczytania potrzebne jest zaznajomienie się z innymi pracami ks. Kowalczyka, w których zaprezentowane zostały rozważania na temat konkretnych wartości. Niektóre z nich mają postać wręcz monograficznego ujęcia kategorii aksjologicznych (zob. m.in.: *Idea sprawiedliwości społecznej a myśl chrześcijańska* – 1998; *Filozofia wolności* – 1999; *Wolność naturą i prawem człowieka* – 2000; *U podstaw demokracji. Zagadnienia aksjologiczne* – 2001; *Naród, państwo, Europa. Z problematyki filozofii narodu* – 2003; *Idee filozoficzne postmodernizmu* – 2004). Książka ta tematycznie przynależy do aksjologicznego personalizmu, który ludzką osobę sytuuje oraz interpretuje – jak to sam Autor podkreśla – w kontekście bogatego i zróżnicowanego jakościowo świata wartości.

W publikacji wyraźnie akcentowany jest pogląd, że aksjologii nie można separować od innych dyscyplin filozoficznych czy metod badawczych, równocześnie sformułowane są w niej klarowne reguły – i konsekwentnie przestrzegane – przyczynające się do umocnienia jej metodologicznej suwerenności. W każdym razie ks. Kowalczyk konstatuje, że w aksjologii swoje naturalne dopełnienie znajduje m.in. antropologia filozoficzna, gdyż w „pogłębioną” analizę człowieka wpisuje się sfera wartości. Opowiada się on też za obecnością w filozofii wartości wątków z zakresu: etyki, estetyki, filozofii religii, filozofii kultury. Ponadto aksjologia jest – zdaniem Autora – nieodzowna w ramach rozwijania personalistycznej pedagogiki oraz w pro-

cesie formowania światopoglądu człowieka, którego integralnym elementem są np. wartości poznawcze, etyczne, estetyczne, religijne.

W pracy aprobowane jest przez przedstawiciela lubelskiej szkoły personalizmu chrześcijańskiego stanowisko, że w miarę pełny obraz wartości daje nam dopiero ich podmiotowo-przedmiotowe ujęcie, definiowane przezeń jako „dwupoziomość ich realności”, czyli zawierające w sobie dymensję: ontologiczną i personalistyczną. Opowiedzenie się za takim rozwiązaniem sprawia, że wizja wartości w prezentowanej publikacji unika zarzutu reizacji, jak i też subiektywizacji, idealizacji. W konsekwencji ks. Kowalczyk uważa – i słusznie – że można mówić o nowym stopniu istnienia wartości wówczas, kiedy są one aprobowane, odkrywane, realizowane przez człowieka, który jest ich pierwszorzędym podmiotem, „nosicielem”. Jednostka ludzka te wartości odczuwa, uznaje, dokonuje ich taksonomii. Wartości mają więc indywidualny charakter. W grę wchodzi tu rzeczywiste procesy doznaniowe związane z kategoriami aksjologicznymi. Jednak wartości te są zakotwiczone w rzeczywistym bycie, tkwią w nim, są jego immanentną jakością. Te filozoficzne konstatacje Autora można w pewnym zakresie wykorzystać także na terenie socjologii. A mianowicie, ów przedmiotowy aspekt wartości implikuje – od strony ontologicznej – w pewien sposób również ich społeczny profil, kiedy podmiot owych kategorii aksjologicznych jako układy odniesienia przyjmuje różnego typu społeczności, takie jak: rodzina, zbiorowość lokalna, wyznaniowa, państwo czy naród. Psychospołeczna perspektywa – postawa badawcza typowa przede wszystkim dla socjologów, np. S. Ossowskiego czy A. Kłoskowskiej – stanowi zatem najbardziej właściwe podejście do analizy świata wartości. Wynika z niej, że wartości „żyją” w społeczeństwie jako pewne fakty (choćby występowały pod różnymi nazwami – np. jako pragnienia, pożądania, preferencje, cele, normy i przedmioty działania, idee, potrzeby, postawy); jednostki realizują je w przestrzeni społecznej, walczą o nie, giną w imię wyznawanych wartości. Stąd Kowalczyk swoje ściśle filozoficzne rozważania trafnie łączy z aspektami czy egzemplifikacjami o charakterze indywidualno-egzystencjalnym oraz społecznym.

Wspomniane podejścia badawcze korespondują z relacjonistyczną teorią wartości, również występującą na terenie socjologii. W języku lubelskiego personalisty określana jest ona mianem „relacyjno-dualistycznej” koncepcji. Wynika z niej, że w miarę adekwatny opis wartości można uzyskać – definiując kategorie aksjologiczne jako relację pomiędzy właśnie podmiotem a przedmiotem. Autor podziela pogląd, że byt jest zawsze wartością w relacji do podmiotu. A zatem proces odkrywania wartości łączy się z przedmiotem, w którym są one zawarte czy charakterystyczne dla jakiegoś konkretnego obiektu, bytu oraz z podmiotem, gdyż to udziałem jednostki ludzkiej są określone wartościujące pragnienia, dążenia, taksonomie, hierarchie, także repulsje. Przy czym Autor słusznie zauważa, że istota wartości nie sprowadza się tylko i wyłącznie do samej relacji.

W każdym razie w pracy widoczne jest odcięcie się ks. Kowalczyka od swego rodzaju „filozoficzno-metafizycznego dogmatyzmu”, typowej „choroby” filozofów. Nie mamy w niej do czynienia z przykładem jakiegoś filozoficznego „nadęcia” czy intelektualno-apodyktycznej pewności. Świadczy o tym choćby stosowana przez Autora, podczas określania kategorii aksjologicznych, terminologia typu: „opis

wartości”, a nie silenie się na wyczerpującą ich definicję, gdyż tego typu nastawienie, akurat w tym przypadku, jest mało efektywne. Dużym walorem recenzowanej książki jest zwrócenie uwagi na potrzeby człowieka, które są znakami czy drogami prowadzącymi dopiero do odkrywania czy internalizacji wartości. Jej lekturze sprzyja też patrzenie przez lubelskiego filozofa na świat wartości poprzez pryzmat konkretnych kategorii aksjologicznych, a nie zbyt idealnych, czy silnie znormatywizowanych. Innymi słowy, Autor dostrzega różnice pomiędzy pytaniami: „jak jest” oraz „jak być powinno”, przez co niektóre jego przemyślenia nadają się do socjologicznej operacjonalizacji czy przynajmniej do teoretycznej części socjologii wartości, która w tej sferze wciąż poszukuje należytej „podbudowy”.

W publikacji interesująca jest analiza elementów strukturalnych doświadczenia aksjologicznego. Prof. Kowalczyk zdecydowanie opowiada się za jego personalno-holistycznym ujęciem. W percepcji wartości docenia rolę poznania intelektualnego i sfery emocjonalnej. Przedmiotem jego rozważań są przeżywane przez jednostki sytuacje aksjologiczne oraz związane z nimi etapy postępowania człowieka: np. rozpoznawanie, ocena i wybór dostrzeganych wartości, w które zaangażowany jest cały człowiek i w których nie jest wolny oczywiście od dylematów czy doświadczanych niewspółmierności (np. niewspółmierności typu odczuwanie-uznawanie, analizowanych m.in. przez Ossowskiego). Z wypowiedzi Autora wynika, że człowiek realizuje się i kształtuje swą osobowość poprzez wartości. Teza ta implikuje podstawową prawdę o człowieku, iż w ludzkiej naturze zawarty jest aksjotropizm. Oczywiście, jest on – jak słusznie zauważa lubelski filozof – zróżnicowany w aspekcie internalizacji u poszczególnych jednostek.

Można zatem powiedzieć, że w przypadku rozważań odnoszących się do podmiotowego aspektu wartości, sugestywne i komunikatywne konstatacje Autora wykazują pewne pokrewieństwo z niektórymi dywagacjami nurtu fenomenologiczno-egzystencjalnego, nawiązującego do egzystencjalizmu św. Augustyna i niektórych fenomenologów: M. Schelera (choć Kowalczyk odcina się od jego panemocjonalizmu), D. von Hildebranda, czy też R. Ingardena i M. Gołaszewskiej. Orientacja ta akceptuje poszerzoną koncepcję doświadczenia człowieka. Jeśli zaś chodzi o św. Augustyna, to w publikacji wyraźnie widoczna jest nuta sympatii ze strony ks. Kowalczyka do jego myśli. Mamy tu do czynienia z dowartościowaniem przez lubelskiego personalistę bogatego dorobku duchowo-intelektualnego biskupa Hippony, zwłaszcza dotyczącego prezentacji przezeń osobowego doświadczenia: prawdy, dobra, miłości, przyjaźni itp., czy też powiązania przez niego wartości z pragnieniem szczęścia i sensem życia (egzystencjalno-woluntarystyczny profil aksjologii św. Augustyna).

Niezwykle aktualne są rozważania prof. Kowalczyka, dotyczące ontologii wartości. Uwzględniają one – w kontekście przedstawiania relacji: wartość a byt – m.in. stanowiska tomizmu i fenomenologii. Autor formułuje zastrzeżenia wobec sugerowania przez J. Tischnera priorytetu wartości względem bytu i tym samym pomniejszania znaczenia tego ostatniego. Zarzuca też mu relatywizm epistemologiczny podczas omawiania wartości poznawczo-intelektualnych. Jednak wątpliwości zgłasza także pod adresem tomistycznej tezy o konwersji bytu i dobra oraz wobec poglądów niektórych przedstawicieli tego nurtu, jeśli chodzi o zagadnienie stosunku między teorią transcendentaliów a współczesną filozofią wartości (jedni tomiści kwestionują

w ogóle zasadność aksjologii, inni dostrzegają w niej uszczegółowienie koncepcji uniwersaliów bytowych, a jeszcze inni mówią o ich opozycyjności). Autor zasadniczo skłania się – i słusznie – do akceptacji takiego rozwiązania, że pomiędzy transcendentaliąmi a aksjologią można dostrzec zarówno elementy pokrewne, jak i różniące. Tych ostatnich jest jednak zdecydowanie więcej. Mimo to docenia on jednak wkład tomizmu w zakresie popularyzowania realizmu ontologiczno-aksjologicznego.

Fakt łączenia wartości z człowiekiem implikuje zagadnienie języka stosowanego na terenie aksjologii. Zwrócenie uwagi przez ks. Kowalczyka na tę kwestię jest ze wszech miar trafne i zasadne. Tomizm posługuje się językiem ontologicznym, skoncentrowanym na rzeczywistości przedmiotowej, a teoria wartości używa języka aksjologicznego, potrafiącego – na ile to możliwe – odkrywać specyfikę i elementy szeroko pojętego doświadczenia człowieka jako podmiotu, „nosiciela” wszelkich wartości. Dlatego w zaprezentowanych przez Autora różnicach pomiędzy teorią transcendentaliów a współczesną aksjologią można dostrzec jego sugestię dotyczącą potrzeby otwarcia się tomizmu na niektóre osiągnięcia filozofii podmiotu. Stanowisko prof. Kowalczyka w sprawie bytowego statusu wartości można określić mianem ontologii personalistyczno-aksjologicznej.

Przydatność omawianej publikacji jest bezsporna dla naukowych poszukiwań filozofów, socjologów (np. w zakresie socjologii polityki, ekonomii, sztuki, mass mediów), pedagogów, teologów, ale także dla tych, którzy faktyczne urządzenie świata społecznego chcą oprzeć na refleksji, logosie (działacze społeczni, samorządowi, politycy). Wiele z kwestii omawianych w tej książce stanowi bowiem istotny warunek budowy autentycznego ładu społeczno-politycznego, tak bardzo potrzebnego w obecnej Polsce. Ponadto publikacja ta może być pomocna w odczytaniu istoty wielu współczesnych zjawisk, procesów społeczno-kulturowych, do zrozumienia których wymagana jest nierzadko odpowiednia optyka aksjologiczna.

Ks. Jan Szymczyk

Katedra Socjologii Ruchów Społecznych KUL

Irena Machaj, *Społeczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców wschodniego i zachodniego pogranicza Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2005, s. 308.

Lata dziewięćdziesiąte ubiegłego stulecia zapisały się w świadomości Polaków jako okres radykalnych zmian podstawowych wymiarów życia społecznego. Musieli oni adekwatnie dostosować się do nowych warunków, nadal istotnie zróżnicowanych